

NYA AVHANDLINGAR

Magdalena Hillström: *Ansvar för kulturarvet. Studier i det kulturhistoriska museiväsendets formering med särskild inriktning på Nordiska museets etablering 1872–1919*. Linköping Studies in Arts and Science No. 363: Linköpings universitet, 2006. 419 s., ill. English summary. ISBN 91-85523-30-5.

Den svenska museivärlden är full av egendomligheter. Hur kommer det sig exempelvis att Sveriges nationalmuseum är ett museum för konst och inte för historia? Varför är Statens historiska museum begränsat till forntid (dvs. *för*-historia) och medeltid, medan Nordiska museet ansvarar för kulturhistorien efter reformationen? Hur kunde Nordiska museet, trots att det var en enskild stiftelse och inte ett statligt museum, år 1919 utpekas som officiellt centralmuseum för större delen av det kulturhistoriska området? Och varför motstod statmakterna långt in på 1900-talet de många propåerna om att ta sitt ansvar för nationens historia, samtidigt som Sverige något motsägelserfullt odlar den officiella bilden av ett land där staten tidigare än på något annat håll började värna om kulturarvet?

Frågor som dessa bildar upptakten till Magdalena Hillströms innehållsrika avhandling om Nordiska museets etablering och fördelningen av roller och ansvar inom det svenska museiväsendet under 1800-talet och 1900-talets början.

Historien om Artur Hazelius och Nordiska museets tillkomst är en klassisk, nästan arketypisk, grundarberättelse i svenskt museiväsende. Den har återberättats många gånger och i varierande versioner, men först nu har den blivit föremål för en akademisk avhandling, framlagd 2006 vid Linköpings universitets tema för kultur och samhälle.

En första fråga man kan ställa sig är förstas om det verkligen finns plats för ännu en studie av detta välbekanta ämne. Svaret på frågan är obetingat ja. Hillström har ambitionen att dels, till skillnad från sina föregångare, sätta grundarberättelsen i en vid museihistorisk kontext, dels analysera hur dessa tidigare versioner i

sig ingått i en kamp om definitioner. På ett konkret plan handlar definitionerna om Nordiska museet, dess uppgift och innehåll, på ett principiellt plan handlar de om vad ett kulturhistoriskt museum egentligen är och vad som är den professionella museimannens uppgift. I så måtto kan ämnet knappast betecknas som förbrukat.

Hillströms ansats är ambitiös och vidfamnande, vilket avspeglas av det något svåröverblickade syftet. Till att börja med syftar studien till att ”berätta en empiriskt välgrundad historia om ’det långa 1800-talets’ historie- och museipolitik, det centrala kulturhistoriska museiväsendets formering och Nordiska museets och Artur Hazelius dynamiska roll i denna”. Därtill syftar den till att (med Hazelius och Nordiska museet som exempel) ”lyfta fram och tydliggöra historieskrivningens centrala betydelse för att skapa legitimitet åt stridiga historie- och museipolitiska målsättningar och visioner under 1800-talet”. Ett tredje syfte går ut på att ge en ny inramning åt en välkänd berättelse – en inramning som ”betonar osäkerheten om historiebevarandets mening, mål och organisering” och därmed dekonstruerar tidigare tolkningsramar. För det fjärde syftar avhandlingen till att påvisa att många av 2000-talets historie- och museipolitiska frågor hamnade på dagordningen redan på 1800-talet.

Samtliga dessa frågor är förvisso intressanta, men personligen skulle jag gärna ha sett en ganska omfattande lukning i den snåriga syftesrabatten. Kanske i farhåga om att annars följa redan upptrampade stigar, eller att bli alltför partikulär, väljer Hillström att i någon mån skriva två avhandlingar i en. Hon analyserar dels vad hon kallar ”den stora berättelsen”, den om 1800-talets museipolitik, dels ”den lilla”, som handlar om Nordiska museet mer specifikt och om det centrala kulturhistoriska museiväsendets formering generellt. Kapitlen två till fem handlar huvudsakligen om den stora berättelsen, och kapitlen sex till elva om den lilla, följt av ett avslutande tolfte kapitel.

Det är mot denna disposition av avhandlingen som jag har mina främsta invändningar. Och problemen finns snarare i bokens första halva än i dess andra. Är den stora berättelsen verkligen *en* berättelse, så som den

lilla? Jag tror inte det, och jag tror det är därför som de första kapitlen kännetecknas av en viss rörlighet. När, som Hillström talande uttrycker det, "Artur Hazelius gör entré" i och med kapitel sex, får avhandlingen en helt annan klarhet och riktning.

Det är symptomatiskt att avhandlingens titel i ett och samma andetag dels anger en bestämd tidsavgränsning, dels öppnar för ett betydligt vidare kronologiskt spann. Själv skulle jag ha föredragit en studie som i högre grad ägnade sig åt den lilla berättelsen, som utspelar sig under den period som anges i bokens titel (decennierna mellan 1870 och 1920), och som nöjde sig med att använda det långa 1800-talets historie- och museipolitik som en bakgrundsteckning. Den lilla berättelsen skulle i så fall ha kunnat bli "större", och kunnat omfatta viktiga faktorer som jag nu saknar. Det gäller dels den samtida kulturella och samhällsliga kontext som behövs för att förstå det sammanhang i vilket museiväsendets modernisering i 1800-talets slut ingick, dels gäller det ett internationellt perspektiv som analyserar denna svenska grundarberättelse i relation till jämförbara exempel i andra länder.

Hillström vill mycket, och även om jag hittills mest uppehållit mig vid de problem som denna ambition för med sig, ska det understrykas att detta samtidigt är en av avhandlingens stora kvalitéer. Hillström kartlägger stora linjer och förlopp som löper genom decennierna. Det hon gör är sannolikt svårare än den avhandling som jag skisserade ovan. Som helhet kännetecknas hennes bok av en imponerande beläsenhet, en rikedom på källor och grundlig akribi i kombination med många kloka resonemang. Den tillför tolkningar av svårgreppade och centrala förlopp som inte har gjorts tidigare. Därmed utgör den ett värdefullt tillskott i den museivetenskapliga forskningen som ingen efterföljare kommer att kunna förbigå.

Hillström tecknar bilden av ett museilandskap fullt av traditionalister och förnyare, populister och elitister – alla svartsjukt vakande över sina revir. Särskilt mycket tycker jag om skildringen av den strid som uppstod efter Hazelius plötsliga död 1901.

Artur Hazelius lämnade nämligen efter sig en högst osorterad kvarlåtenskap: samlingar som expanderat under svårkontrollerade former, ett friluftsmuseum som redan blivit ett begrepp och en storslagen men ännu halvfärdig museibyggnad. Den situation som nu uppstod ledde hastigt till en maktkamp mellan å ena sidan sonen och den outtalade arvtagaren Gunnar Hazelius och å andra sidan en krets av välutbildade yngre museimän.

I denna krets ingick bl.a. Gustaf Upmark, Rudolf Cederström, Sune Ambrosiani, Johnny Roosval, Sigurd Curman, Axel Romdahl och Axel Nilsson. Dessa drömde om det "moderna museet", fritt från unken kuriositet och utformat som en vetenskaplig institution. Gunnar Hazelius däremot såg sig själv som en väktare av vad han tolkade som faderns efterlämnade arv: Nordiska museet och Skansen som platser för folkbildning och nationell samling.

I den striden kom argumenten att ställas på sin spets: Vad var det egentligen för en museiinstitution som Artur Hazelius hade som mål? Vad var det för sorts verksamhet som museet borde ägna sig åt? Hur skulle utställningarna utformas och användas? Skulle Nordiska museet vara ett fosterländskt tempel eller en vetenskaplig institution? Skulle museet kommunicera stämningar och känslor eller skulle det tala till tanken? Den uppkomna situationen öppnade för en rad museiideologiska val, intressant och nyanserat analyserade av Hillström.

Den utdragna styresmanfrågan kom äntligen till en lösning i februari 1905. Då tillträdde Bernhard Salin posten och den nya falangen kunde utropa sig som segrare. Senare samma månad avled Gunnar Hazelius i blödande magsår. När sedan museet slutligen öppnade 1907 var det emellertid många av nydanarna som kände sig besvikna. Den kompromiss mellan nytt och gammalt som Salin hade åstadkommit var inte vad de hade räknat med. Insiktsfullt konstaterar dock Magdalena Hillström att Salins "nya" museum i själva verket var den logiska fortsättningen på Artur Hazelius museibygge – mångtydigheterna bestod, pragmatiska kompromisser och mångfald fick utrymme på bekostnad av renodling. Sätillvida var Bernhard Salin en rättmätig arvtagare till Hazelius. Nordiska museet var inte antingen tempel eller forskningsinstitution – det var både och.

Mer tveksam ställer jag mig till Hillströms tydliga avståndstagande till möjligheten att Hazelius eget insamlingsarbete styrdes av vetenskapliga principer. I linje med hennes eget resonemang tycks det som om Hazelius motiv även i detta avseende var blandade. Den vid tiden rådande evolutionistiska forskningstraditionen, som betonade vikten av ett rikhaltigt föremålsbestånd för att kartlägga utvecklingsserier och spridningsförlopp, borde utan vidare vara förenlig med andra, mer pragmatiska motiv, oavsett om dessa handlade om institutionell revirmarkering eller var uttryck för ren ekorrmentalitet. Vetenskapen lär knappast ha varit Hazelius enda ledstjärna, men jag känner mig inte övertygad om att den inte var *en* av dem.

Avslutningsvis presenterar Hillström en intressant modell för att fånga upp museihistoriens mångfaceterade karaktär. Om man ska förstå den museikultur som växer fram under loppet av 1800-talet måste man komma ihåg att museer varken då eller nu har *en* uppgift att fylla, utan flera. Det kulturhistoriska museet är på en gång en anstalt för folkbildning, en historieteater, en skattkammare och ett sakarkiv. Dessa roller utesluter inte varandra, men tonvikten kan se olika ut och är under ständig förändring.

Artur Hazelius är och förblir en märkvärdigt undandlig gestalt. Som en sorts kulturhistoriens Mädchen-für-alles tycks han kunna användas som exempel för snart sagt alla upptänkliga museiprofessionella ståndpunkter. Efter behov kan han framstå som en modern visionär eller som en omodern dilettant. Uttolkarna refererar såväl hans ord som handlingar och försöker urskilja ett genomtänkt program där inget finns. Detta intryck inte bara består utan förstärks efter läsningen av Magdalena Hillströms avhandling.

Hillström visar hur Hazelius själv lade grunden för den mytbildning som spunnits kring hans person och gärning. Hon visar också att det fanns goda skäl för institutionsbyggaren Hazelius att lämna alla dörrar öppna för tolkningar av vad som egentligen var kärnan i hans verk. Och en av avhandlingens stora förtjänster är att den konsekvent motstår frestelsen att själv försöka där andra har misslyckats, nämligen att en gång för alla greppa denna kärna. *Ansvar för kulturarvet* är en bok som formulerar många frågor men undviker att presentera enkla svar.

Anders Houltz, Stockholm

Wera Grahn: *"Känn Dig Själf"*. *Genus, historiekonstruktion och kulturhistoriska museirepresentationer*. Linköpings Studies in Arts and Science, No. 364. Linköping 2006. 471 s., ill. ISBN 91-85523-29-1.

Wera Grahns doktorsavhandling om Nordiska museet är omfångs- och innehållsrik och fyller en lucka i museal kunskapsproduktion. Genusproblematisering av museipraktiker är nämligen inget som har lockat forskningen, inte heller reflexioner kring museernas kunskapsteoretiska positionering. Avhandlingen är inte bara en analys och kritik av museipraktiker, utan ger också konstruktiva förslag till förändring. Författaren väjer inte för att utmana, inte bara Sveriges största kulturhistoriska

museum, utan samtliga kulturhistoriska museer, deras personal, ledning och organisationsformer. Parallellt löper genom analysen två spår – en analys av hur det är och en av hur det skulle kunna vara.

Nordiska museets emblem, Känn dig själf, sitter uppförstorat på glasdörren i Norra porten. Tänkespråket är utvalt för att symbolisera och representera museet av dess grundare Artur Hazelius 1880. "Formuleringen är lika enkel som genial. Den som lär känna historien kommer också att lära känna sig själv", inleder Grahn. Det förefaller som om museet är en plats där samtliga ges möjlighet till fördjupad förståelse av sig själva och sin samtid genom att ta del av olika historiska skildringar. Det kan ses som ett nutida identitetslaboratorium eller ett historiskt kollektivt minne.

Mottot sammanfaller med kulturarvets demokratiska funktion – alla medborgare oavsett kön, klass, etnisk bakgrund ska kunna identifiera sig. Dessa aspekter understryks också i museets styrdokument. Men är det verkligen så? Vem är devisen riktad till? Kan verkligen alla i vårt land träda in i museet och lära känna sig själva? Eller är bara vissa inkluderade, och andra exkluderade? frågar författaren.

I "Den hemlösa kvinnan" diskuteras vad museiföremål och utställningar *är* på ett ontologiskt och kunskaps-teoretiskt plan. Det empiriska materialet är en utställning av en hemlös kvinnas bohag som visades som Månadens föremål december 2000 och januari 2001. Grahn följer föremålen från kvinnans boplatz till museets monter och visar hur föremålen omvandlas från vardagsartefakter till vad hon kallar museala fakta, och som sådant en del av vårt kulturarv. Museala fakta alluderar medvetet på det positivistiska begreppet faktum – att det skulle finnas en objektiv stabil, tillförlitlig eller helt igenom vetenskaplig arbetsgång där vissa händelser och/eller objekt kan fastställas som sanna och historiskt avgörande. I detta spännande resonemang låter sig Grahn ledsagas av den franske filosofen Bruno Latours kritik av det moderna projektets föreställda skillnad, eller illusion om skillnad, mellan naturvetenskapliga och sociala fakta. Museala fakta skapas inte heller utifrån historisk fakticitet. De museala ritualerna ett föremål genomgår (urval, registrering etc.) fungerar som en renings- och transformationsprocess där många mänskliga och icke-mänskliga aktörer är involverade och där slutresultatet är en hybrid. Det problematiska med museers konstruktion av historia är att denna process i allmänhet är osynliggjord, vilket förstärker intrycket av museer som förmedlare av objektiv sanning. Tron på att museer förmedlar